

De minderjarige delinquent en jeugdpsychiatrische rapportage pro justitia

Een exploratief onderzoek

door Th.A.H. Doreleijers, F.J.G. Coelman en P. Blanken

Samenvatting

Het jeugd(straf)recht in Nederland richt zich vooral op de preventie van recidive en wil daartoe hulpverlening bevorderen aan minderjarigen. Terwijl de ernst van de stoornissen in deze groep lijkt toe te nemen en de leeftijd waarop jeugdigen een eerste delict plegen afneemt, zijn er onvoldoende faciliteiten voor adequate diagnostiek. Bovendien bestaat er in de strafrechtelijke procedure geen protocol bij het opleggen van persoonlijkheidsonderzoeken.

In een retrospectief follow-up-onderzoek bij 30 jongeren die twee tot zeven jaar eerder een forensisch-psychiatrisch onderzoek ondergingen, worden de ervaringen met rapportages in het jeugdstrafrecht geëvalueerd. Uit het onderzoek komt naar voren dat veel jeugdigen bij follow-up nog steeds matig tot slecht functioneren en soms getraumatiseerd zijn door het delict en de strafrechtelijke consequenties. Hulpverlening komt onvoldoende op gang.

In de conclusie wordt voorgesteld een prospectieve studie te doen die richtlijnen beoogt op te leveren voor beleidsvorming in deze.

Inleiding

In de Nederlandse strafrechtspleging is voor 12- tot 18-jarigen het jeugdstrafrecht van toepassing. Kinderen tot 12 jaar kunnen niet strafrechtelijk vervolgd worden en vanaf 18 jaar is in principe het volwassenstrafrecht van toepassing (Bartels 1990).

Hoewel het jeugdstrafrecht gericht is op vergelding en beveiliging, ligt de nadruk op preventie van recidive. De kinderrechter heeft de mogelijkheid om behalve strafrechtelijk ook civielrechtelijk te reageren op strafbare feiten. Het jeugdstrafrecht beoogt met dit laatste 'de opvoedingsituatie zo te verbeteren' dat recidive voorkomen wordt.

Bij de voorgeleiding van een minderjarige verdachte kan de kinderrechter in zijn hoedanigheid van rechtercommissaris een gerechtelijk vooronderzoek openen ten einde getuigenonderzoek te verrichten en hij kan in dat kader de verdachte psychiatrisch en/of psychologisch laten onderzoeken. Een dergelijk onderzoek dient een mogelijk verband te

leggen tussen het ten laste gelegde en eventueel aanwezige psychiatrische stoornissen en de persoonlijkheidsstructuur van de verdachte. Er zullen ook altijd adviezen in opgenomen zijn met betrekking tot behandeling en begeleiding, al dan niet in het kader van een maatregel van kindbescherming. Deze persoonlijkheidsonderzoeken kunnen residentieel in een van de rijks- of particuliere opvanginrichtingen danwel ambulante uitgevoerd worden. In dit laatste geval wordt de jongere 'geschorst'.

Er bestaat geen vastgestelde procedure bij het opleggen van persoonlijkheidsonderzoeken. Kinderrechters laten zich weliswaar voorlichten door de Raad of door het rapport van de gezinsvoogd, maar het is niet duidelijk welke jeugdigen een persoonlijkheidsonderzoek opgelegd krijgen en in welke mate specialistische diagnostiek vereist is: psychiatrische, psychologische, gezinsdiagnostiek, etc. In de praktijk lijkt het vooral af te hangen van de diagnostiekmogelijkheden in de regio. Sommige kinderrechters beperken zich daarbij tot de first offenders, anderen gaan ertoe over wanneer psychiatrische problematiek vermoed wordt en weer anderen 'als men alvast iets wil doen' in afwachting van de zitting (Persoonlijke mededeling Haagse kinderrechters 1989).

Mede naar aanleiding van de kritiek op het onvoldoende onderbouwen van hun adviezen zijn de Raden voor de Kinderbescherming momenteel doende te onderzoeken in hoeverre meer deskundigheid betrokken moet worden bij hun informatie- en onderzoekstaken.

In haar rapport 'Tussen staf en hulp' adviseert de Nationale Raad voor de Volksgezondheid (1992): per verzorgingsgebied dient de geestelijke gezondheidszorg een centrale ambulante diagnostiek en onderzoeksfunctie te ontwikkelen. Deze functie moet breed toegankelijk zijn (inclusief verwijzing door kinderrechter, Raad voor de Kinderbescherming en voogdij) en ook oud-reachend uitgevoerd worden.

Het gewicht van adequate diagnostiek is des te meer van belang geworden nu de justitiële instanties zich in toenemende mate geconfronteerd zien met zich zeer gestoord gedragende delinquente jeugdigen (Vermeulen 1990; Joris 1989). Onderzoek onder meerderjarige jeugdige delinquenten zoals onlangs uitgevoerd in de jeugdgevangenis Nieuw Vosseveld (Bulten e.a. 1990), toont een hoge prevalentie van psychopathologie. Onder minderjarigen werd dergelijk onderzoek nog niet gedaan. Bruinsma (1990) onderzocht in een proefproject in Utrecht jeugdige zedendelinquenten. Hij concludeert dat deze jongeren door gebrek aan diagnostiek verwaarloosd worden op het gebied van hulpverlening.

Kinderrechters willen regelmatig sterk gestoorde jongeren laten observeren maar er is in ieder geval onvoldoende capaciteit voor residentieel observatie van deze jongeren (Vermeulen 1990; Joris 1989). De vraag rijst of het jeugdstrafrecht nog wel actueel is wanneer het alleen

spreekt van 'de opvoedkundige situatie' zonder ook oog te hebben voor intrapsychische stoornissen.

In de internationale literatuur is op het gebied van de forensische jeugdpsychiatrie weinig gepubliceerd over rapportage. En wanneer er geschreven is over dit onderwerp, dan zijn de gegevens vaak niet te generaliseren omdat verschillen in wetgeving, organisatie en structuur van de strafrechtspleging en de geestelijke gezondheidszorg vergelijking niet toelaten.

Van belang is het onderzoek van Lewis en medewerkers naar de verschillen en overeenkomsten tussen wel en niet voor psychiatrische diagnostiek verwezen jeugdige verdachten (Lewis e.a. 1980; Lewis e.a. 1982). Zij vonden geen verschillen tussen groepen voor wat betreft sociaal-economische status, etniciteit en geslacht. Wel waren de verwezen verdachten jonger en hadden zij meer overtredingen begaan dan de niet-verwezen jongeren. In de verwezen groep kwam bovendien veel psychotische symptomatologie voor. Voorts vonden deze onderzoekers nog dat onder de verwezen groep significant meer fysieke traumata (onder andere kindermishandeling) en psychiatrische behandelingen van ouders voorkwamen dan onder de niet-verwezen groep (Lewis e.a. 1976; Lewis en Shanok 1979).

Barnum e.a. (1989) hebben eveneens onderzoek gedaan naar verschillen tussen jeugdige verdachten over wie wel of niet gerapporteerd werd. Zij komen bij de gerapporteerde groep tot het beeld van een 'young adolescent from a poor family with significant schoolconduct and family problems involved in court for a relatively minor delinquency charge. The specific nature of which is relatively unimportant'.

Naast de constatering dat er geen vastgestelde procedure bestaat bij het opleggen van persoonlijkheidsonderzoek – onderzoeken die overigens weinig uniform worden uitgevoerd – wordt op dit moment feitelijke hulp aan jeugdige delinquenten verleend door medewerkers van de gezinsvoogdij-instellingen en van de reclassering.

De praktijk leert dat de hulpverlening vanuit de geestelijke gezondheidszorg nog niet echt van de grond gekomen is (Tichelaar 1991).

Vraagstelling en methode van onderzoek

In 1989 en 1990 werden ter evaluatie van eigen forensische werkzaamheden (in het Juliana Kinderziekenhuis te Den Haag) en ter voorbereiding van een prospectief onderzoek te justitiedossiers gelicht van 39 jongeren die tussen 1982 en 1989 psychiatrische diagnostiek ondergingen in het kader van een rapportage pro justitia. Daarna werden de betrokkenen opnieuw benaderd en werd driekwart van hen bereid gevonden tot een follow-up-interview. Deze interviews vonden twee tot zeven jaar na de strafzaak plaats.

Voor het onderzoek werden demografische en delictgerelateerde gegevens geïnventariseerd evenals de gang van zaken rond de strafrechtelijke procedure. Tevens werd onderzocht of de uitspraak van de kinderrechter aansloot bij de rapportages. In de follow-up-interviews werd geïnformeerd naar het actuele functioneren van de jeugdige; nagegaan werd in hoeverre de betrokken jeugdigen en hun ouders de rapportages als zinvol hadden ervaren en in hoeverre men tevreden was met het verloop van de strafzaak en de gegeven hulp. De jongeren en/of hun ouders werden geïnterviewd middels open vragen, gebaseerd op bestaande vragenlijsten (Moser e.a. 1987). De data werden kwalitatief verwerkt.

Resultaten

Dossieronderzoek – In het patiëntenbestand van het ziekenhuis werden alle 39 dossiers teruggezocht van jongeren over wie gerapporteerd was: 37 jongens en 2 meisjes, (ten tijde van de rapportage) in leeftijd variërend van 14 tot 18 jaar. 62% van hen had twee Nederlandse ouders, 38% had één of twee ouders van niet-Nederlandse afkomst. In 44% was sprake van een gebroken gezin, in 56% was dat niet het geval.

De meeste jongeren (95%) woonden (ten tijde van het delict) nog thuis en waren scholier. In vergelijking met de doorsnee maatschappelijke opbouw kent de onderzoeksgroep een oververtegenwoordiging van midden- en hogere beroepsgroepen (59%).¹

Bijna alle jongeren (86%) waren verwezen na een ernstig delict waarbij de lichamelijke integriteit van slachtoffers in het geding was. De solistisch gepleegde delicten (62%) betroffen vaak zedendelicten. In de helft van de gevallen was er sprake van first offenders. De meeste jongeren werden ambulantly gezien, een viertal was gedetineerd.

Destijds was bij het rapporteren al opgevallen dat er vaak veel tijd verliep tussen de voorgeleiding en het verzoek om rapportage. In eenderde van de gevallen bedroeg deze periode twee maanden tot een jaar. Het rapporteren zelf duurde in de meeste gevallen één tot drie maanden.

Bij bijna tweederde van de groep werd gesproken van een gebrekkige persoonlijkheidsontwikkeling: jongeren met een matige gewetensontwikkeling, een korte spanningsboog, geringe frustratietolerantie, etc. Slechts bij eenderde kan retrospectief (in DSM-III-R-terminen) gesproken worden van een 'conduct disorder' (APA 1987). In drie gevallen was er sprake van zwakbegaafdheid.

In alle gezinnen was er sprake van ernstige preëxistente problematiek: één of beide ouders met een psychiatrische anamnese (alcoholisme, psychopathie, depressie en transgenerationale traumatisering), ouders met ernstige huwelijksproblemen, repressieve en pedagogisch zwakke ouders, transculturele problematiek, adoptieproblematiek, problematiek ten gevolge van het overlijden van een ouder.

Ruim een kwart van de jongeren had in verband met eerdere proble-

men reeds contact gehad met het ggz- of jeugdhulpverleningscircuit.

Behandeling van de jongere werd, al dan niet in combinatie met ouder- of gezinsbegeleiding, geadviseerd in 33 gevallen (85%). In drie gevallen (7%) werd uithuisplaatsing of opname geadviseerd en in zeven gevallen (18%) werd dit met de toevoeging 'zo nodig' geadviseerd. In de andere zes gevallen (15%) werd buurthuiswerk of bemoeienis van voogdijvereniging of reclassering geadviseerd. Ook werd in twee gevallen een interventie op school geadviseerd en in één geval een overlevingstocht. Uit sommige rapporten bleek dat hulpverlening al in gang was gezet.

In de rapportages werd in eenderde van de gevallen een strafadvies (voorwaardelijk en/of alternatieve straf) gegeven en wel alleen dan wanneer een pedagogisch effect ervan verwacht kon worden.

In – op één na – alle gevallen waarin geadviseerd was inzake straffen was de uitspraak conform de adviezen in de rapportage. Uit de justitiedossiers is gebleken dat 82% van de jongeren een voorwaardelijke straf met proeftijd opgelegd kreeg. In de helft van deze gevallen werd deze uitspraak gedaan nadat de jongere diensten had verleend bij wijze van alternatieve straf. In 15% was de zaak niet ter zitting gekomen omdat de officier van justitie al gesponeerd had.

Follow-up-onderzoek – Voor het follow-up-onderzoek waren 30 van de 39 jongeren en/of hun ouders bereid hun medewerking te verlenen. De groep van non-responders bestond uit: drie jongeren die onvindbaar waren of niet kwamen opdagen, drie die medewerking weigerden en een die was overleden.

Ruim de helft van de jongeren werkt inmiddels en bijna de helft is het huis uit. Op grond van de informatie kan geconcludeerd worden dat 60% van de jongeren 'matig tot slecht' functioneert, waarbij slechts 17% van de jongeren ten tijde van het interview nog een of andere vorm van hulp krijgt. Menig jongere legt spontaan verband met het gebeurde: 'ik kamp met gewetensproblemen', 'ik kom niet verder in mijn loopbaan', 'ik zit met het verleden in mijn maag'. In 40% van de gevallen hebben de onderzoekers aanwijzingen voor een onvoldoende verwerkt hebben van en een inadequaat omgaan met het verleden, wat zich uit in persistente boosheidsgevoelens met betrekking tot het strafproces of heftige reacties op de brief waarin verzocht is om medewerking.

In minstens acht gevallen is er sprake van recidive; de interviews en de justitiedossiers dekken elkaar niet steeds voor wat betreft deze informatie, hetgeen niet onlogisch is: niet iedere jongere is eerlijk over zijn recidiven en niet ieder delict wordt door de politie onderzocht.

Vrijwel alle jongeren en hun ouders herinneren zich het psychiatrisch onderzoek. Ruim eenderde van de jongeren zegt geen idee te hebben (gehad) waarom de rechter een dergelijk onderzoek nodig vond. In ruim 60% van de gevallen zijn jongeren en/of ouders niet positief over

de (uitkomst van) rapportage. Sommigen van hen zeggen de uitslag nooit vernomen te hebben. Er bestaan inderdaad geen afspraken met betrekking tot het adviesgesprek.

In twintig gevallen (67%) is hulp op gang gekomen: merendeels ambulante hulp, en in enkele gevallen residentiële hulp of anderszins (pleeggezin). In negen van deze gevallen zegt men niet tevreden te zijn met de geboden hulp.

Drie paar ouders zijn nog steeds boos over het feit dat de hulp die onmiddellijk na het delict door hen gevraagd werd, geweigerd werd. 'De rechter moet eerst een uitspraak gedaan hebben', was de reactie die zij kregen van hulpverleners. Ook verwijt men hulpverleners dat hulp te kort heeft geduurd of dat men ten onrechte gerustgesteld werd ('het komt vanzelf in orde'). In een aantal gevallen is men zeer ontevreden over het feit dat de geadviseerde hulp niet door de rapporteur zelf verleend kon worden. De overdracht blijkt te traag te verlopen en soms klikt het niet met de volgende hulpverlener.

In de interviews is niet expliciet gevraagd naar de mate van (on)tevredenheid met betrekking tot de gang van zaken rond het strafproces. Spontaan geeft een kwart van de ouders aan tevreden te zijn met de justitiële gang van zaken.

Bespreking van de onderzoeksresultaten en conclusies

Omdat het onderzoek een kleine selecte groep betreft van jeugdige delinquenten die retrospectief onderzocht werden, is voorzichtigheid geboden ten aanzien van uitspraken over deze jongeren en de strafrechtelijke procedures waarmee zij in aanraking kwamen.

Wel kan vastgesteld worden dat in alle gevallen sprake was van een psychiatrische of een persoonlijkheidsstoornis, naast forse gezinsproblematiek. Onduidelijk is op grond waarvan kinderrechters persoonlijkheidsonderzoeken oplegden. In het onderzoek zijn namelijk niet de jongeren betrokken die geen persoonlijkheidsonderzoek opgelegd kregen.

Kinderrechters doen over het algemeen uitspraken conform de rapportage, maar de betrokkenen – zo blijkt bij follow-up – krijgen onvoldoende duidelijk te horen welke adviezen uitgebracht zijn of weten zich dat althans niet goed meer te herinneren. Er is geen afspraak wie de uitslag van het persoonlijkheidsonderzoek met de jongere en zijn ouders bespreken zal. Soms doet de advocaat of de kinderrechter dat. Soms de rapporteur. Mogelijk worden de betrokkenen mede daardoor onvoldoende op het spoor van geïndiceerde hulp gebracht en dan nog komt deze niet altijd op gang. De rapportage wordt dan ook in 60% van de gevallen achteraf als niet-positief ervaren. Veel ouders hebben klachten over de gang van zaken in en rond de strafrechtelijke procedure.

De periode die verloopt tussen de aanhouding, het persoonlijkheidsonderzoek, de rapportage zelf en de eventuele behandeling is vaak zo lang dat jongeren en ouders de problemen alweer toegedekt hebben, waardoor een en ander moeilijker voor diagnostiek en behandeling toegankelijk is. Opgemerkt dient hier te worden dat kinderrechtters soms de zitting opzettelijk vooruitschuiven om de jongere de gelegenheid te geven, bij voorbeeld middels een alternatieve straf, het vonnis gunstig te beïnvloeden.

Van de jongeren blijkt 60% bij follow-up matig tot slecht te functioneren terwijl slechts 17% dan nog hulp krijgt.

Veel jongeren lijken getraumatiseerd te zijn door hun daad en de consequenties daarvan, en hiervoor lijkt weinig aandacht te bestaan bij de ouders en bij de hulpverleners.

Toekomstig onderzoek zal gericht moeten zijn op de vraag of een verbeterde inzet van psychosociale/psychiatrische deskundigheid in de strafrechtelijke procedure bij jeugdigen ertoe kan leiden dat meer en vooral ook adequatere hulpverlening op gang wordt gebracht. Het opsporen van stoornissen bij deze jongeren is daarbij van groot belang.

Noot

1. Volgens coderingsstelsel van de beroepenklapper van het Instituut voor Toegepaste Sociologie (1975). De beroepsniveaus van de vaders verschilden nauwelijks van die van de moeders voor zover beide ouders werkten.

Literatuur

- American Psychiatric Association (1987), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 3rd edition, Revised. The American Psychiatric Association, Washington DC.
- Barnum, R., R. Famularo, D. Bunshaft, T. Fenton en S. Bolduc (1989), Clinical Evaluation of Juvenile Delinquents: Who Gets Court Referred? *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 17 (4), 335-344.
- Bartels, J.A.C. (1990), Jeugdstrafrecht. Tjeenk Willink, Zwolle.
- Bruinsma, F. (1990), De jeugdige zedendelinquent: Diagnostiek op het politiebureau. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid* 45 (6), 623-634.
- Bulten, E., J. van Limbeek, L. Wouters, P. Geerlings en W. van Tilburg (1990), *Psychische stoornissen in detentie*. Jeugdgevangenis Nieuw Vosseveld (interne publicatie), Vught.
- Joris, L. (1989), 'Boefjes'. *Haagse Post*, 15 april.
- Lewis, D.O., D. Balla, S. Shanok en L. Snell (1976), Delinquency, Parental Psychopathology, and Parental Criminality: Clinical and Epidemiological Findings. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 15, 665-678.
- Lewis, D.O., en S.S. Shanok (1979), Medical Histories of Psychiatrically Referred Delinquent Children: An Epidemiologic Study. *American Journal of Psychiatry* 136, 231-233.
- Lewis, D.O., S.S. Shanok, R.J. Cohen, M. Kligfeld en G. Frisone (1980), Race Bias

in the Diagnosis and Disposition of Violent Adolescents. *American Journal of Psychiatry* 137, 1211-1216.

Lewis, D.O., S.S. Shanok en J.H. Pincus (1982), A Comparison of the Neuropsychiatric Status of Female and Male Incarcerated Delinquents: Some Evidence of Sex and Race Bias. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry* 21, 190-196.

Moser, F., F.J.G. Coelman en J.D. van der Ploeg (1987), *Evaluatie-onderzoek naar de werkwijze van systeem- en individuerichte maatschappelijk werk(st)ers*. Werkgroep Onderzoek Jeugdhulpverlening, Rijksuniversiteit Leiden, Leiden.

Nationale Raad voor de Volksgezondheid (1992), *Tussen strafen hulp. Advies over jeugdigen op de grens van jeugdbescherming, jeugdhulpverlening en geestelijke gezondheidszorg*. NRV, Zoetermeer.

Tichelaar, W. (1991), Twee handen op één buik. Eenheid en verscheidenheid in de samenwerking tussen forensische hulpverlening en geestelijke gezondheidszorg. *Proces* 70 (6), 147-154.

Vermeulen, F. (1990), In het belang van het kind. Dagen uit het leven van een kinderrechter. *NRC-Handelsblad*, 10 maart.

Summary: The juvenile delinquent and the adolescent psychiatrist as an expert witness in court proceedings

The juvenile (criminal) law in the Netherlands aims at prevention of recidivism and it pretends to provide help to youngsters. The seriousness of psychic disorders in this group seems to increase while the age of first offenders decreases. The facilities for proper assessment are limited. Moreover, in the court proceedings there is no protocol when the judge wants to refer accused young people for forensic assessment. In a retrospective follow-up survey among 30 youngsters who had been assessed two to seven years before, the experiences with the expert witness reports have been evaluated.

In this survey it became clear that many juveniles are still functioning poorly at follow-up. Sometimes they have been traumatized by the delict and the judicial consequences. Help is needed in more cases.

Finally, a prospective survey is outlined that aims to yield directions for future policy.

De auteurs zijn respectievelijk als kinder- en jeugdpsychiater en orthopedagoge werkzaam in het Juliana Kinderziekenhuis te 's-Gravenhage, en als sociaal-wetenschappelijk onderzoeker bij het Instituut voor Verslavingsonderzoek (IVO) te Rotterdam. Correspondentieadres: Juliana Kinderziekenhuis, Postbus 60604, 2506 JP 's-Gravenhage.

Het artikel werd voor publikatie geaccepteerd op 20-4-1993.